

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas complectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0062

LOG Titel: Caput Trigesimum Sextum. Folium tinctorum. Daun benang. - Ses en Dertigste Hoofdstuk. Het Verwers-blad

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGESIMUM SEXTUM.

Folium tinctorum. Daun benang.

Daun benang mixtam gerit formam Sajor bajang, & Gendarussa, flos vero ejus peculiarem habet formam, ac dividitur in albam & rubram speciem.

Primo. *Alba species* est fruticulus semi decumbens, seu inclinans, lignosus emittens caules, qui irregulariter in laterales sese extendunt ramos nodis protuberantibus, quorum inferiores terræ incumbunt, & aliquando radículas emittunt. Inferiores nodi semi pedem, superiores transversalem palmam distant, caulesque rotunduli sunt, superiores bifurcati sunt, ac virides. Cuius nodo bina adstant folia sibi obposita, illis *Bajang majoris* similia, sed ad oras non ita sinuosa, quatuor & quinque pollices longa, binos ac binos cum dimidio lata, fex pallide virentibus costis per-texta, inferius latissima, superius longo apice donata, intense virentia & glabra. Ex ipsorum alis quædam alia minora excrescunt foliola, ac dein laterales rami, eodem distincti modo, formantque obliquas cruces.

In ramulorum extremo acuminatae burfulæ conspicuntur ex binis virentibus petalis compositæ, quæ in medio protuberans gerunt dorsum, unumque petalum semper brevius est altero. Ex hisce burfulis tanquam ex vagina bini tresve excrescunt flores, non simul, sed successive. Flores hi peculiaris sunt formæ, atque proxime conveniunt cum illis *Cabi cabi*, seu *Folii bracteati*, sed breviores sunt, ac tenuiore tubo instructi, qui albus est.

Flosculus hic ex binis constat flaccidis petalis linguæ formibus, longiusculis, & sibi incumbentibus magna ex parte, coloris purpurei seu pallide violacei, in centro tria stamina uni adcumbunt petalo, quorum unum longissimum est. Post flores longi angustique excrescunt nodi, filiculas referentes, in quibus latet semen tenue ac flavum. Foliorum sapor & odor ingratus est, si fricentur, ad illum *Gendarussa* accedens, ipsorumque succus viridis est. Radicem gerit lignosam, & ample dispersam.

Secunda, seu *rubra species* priori similis est, excepto quod folia rubras gerant costas, & nodi parum rubrant. Flos ejus magis fuscus est, nec tam longas gerit ligulas, semen est ut prioris. Folia cum rubris istis costis inter manus fricata rubrum tingunt colorem.

Nomen. Latine *Folium tinctorum*; Malaice *Daun benang*; Amboinice in *Loehoa Mebuaul*, h. e. *Oebat rubrum*; in *Leytimora Aylou aba*, quod nomen commune est, cum *Brunella* supra descripta conveniens; *Macassarice Anruda*.

Locus. Sponte crescit ad fluminum ripas, & sub fruticulis, in hortis etiam plantatur, ubi quam luxuriosissime sese extendit longis suis flagellis, novosque format fruticulos, nodis radículas emittentibus.

Ufus. *Rubra species* potissimum in usu est, qua rubro colore inbuunt Gossypium album ut & fila, si nempe coquantur cum foliis & radicibus *Nenu*, addenda vero sunt *Leba* folia, tum ruber color tenacior est, quam si cum ligno *Sappan* fuerint tincta, ac vestimenta tali modo tincta non tam facile per sudores pallidum contrahunt colorem, atque hic intensus color proprie vocatur *Beram*, quem in finem a multis ac præsertim a *Macassarensibus* in hortis suis colitur. *Bonoenses* ac *Ceramæ Orientalis* incolæ hoc quoque tingunt ingentia *Runei* folia, quibus utuntur in *Tantommen* & *Toedongs*, sed tum loco *Nenu* *Lignum Sappan* eligendum est. Foliorum succus levibus instillatur vulneribus, quæ in silvis sæpe homines contrahunt, & cum super inposito ejus folio hæc curant.

Foliorum tinctus sequenti peragitur modo, fume folia ambarum specierum, ac rubrarum *Brunellarum*, ac dimidiam circiter partem foliorum *Leba*, ac corticem contusum radicem *Nenu*, contunde hæc omnia, adfunde pauxillum aquæ, albaque fila sic macerentur per binos tresve dies aqua hac inprægnata, quæ exsiccentur dein ad solem. Residuum ad solem calefactum per linteum filtratur, & coquantur fila in aqua hac tincta, quæ ad ventum denuo exsiccentur, & abluantur tandem in aqua falsa, exsiccentur iterum, tum peracta res est.

Depu-

SES EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Verwers-blad.

Daun benang heeft een gemengde fatsoen van Sajor bajang en Gendarussa, dog de bloeme heeft een byzondere gedaante, en is verdeelt in witte en roode.

I. De witte zoorte is een half leggent beesterke, met boutagtige steelen opschietende, en onordentelyk in zydetakken verdeelt, zig uitbreidende in uitbuilende knien, waar van de onderste op de aarde leggen, en zomtyds in wortelen. De onderste knien staan een halve voet, de bovenste een dwersband van malkander, en de steelen zyn rondagtig, de bovenste hebben twee vorens tegens malkander, en voorts gras-groen. Aan ieder knie staan twee bladeren tegen malkander, die van groot Bayang gelyk, dog aan de kanten zoo niet gefronst, vier en vyf duimen lang, twee en derdehalve breed, met zes ligt-groene diverse ribben door-reegen, agter breed, voren met een lange spitze, hoog-groen, en glad. Uit baren schoot wassen eenige andere kleine blaadjes, en daar na zydetakken, op dezelve manier verdeelt, en schuinze kruiffen uitmakende.

Aen 't uiterste der takken, ziet men toegespitste beursjes, van twee groene blaadjes gemaakt, in de midden met een verbeete rugge, en het eene blaadje is altyd korter dan het andere. Uit deeze beursen als uit een scheede, komen twee of drie bloemen voort, niet t'effens, maar na malkander. De bloemen hebben een byzonder fatsoen, en komen naast met die van *Cabi cabi*, of *Folium bracteatum* over een, dog zyn korter, en dunder van bals, en de zelven wit.

Het bloempje bestaat uit twee flappe blaadjes, als lange tongskens of lellen, meest over malkander hangende, peers of ligt-violet van couleur, in de midden met drie draden tegens 't eene blad aanleggende, waar van de eene de langste is. Na de bloemen wassen smalle langagtige knoppen, als bouwken, daar fyn-geel zaad in schuilt. De smaak en reuk der bladeren is onlieffelyk, als menze vryft, na 't *Gendarussa* trekkende, en baaren zap is groen. De wortel is boutagtig, en wyd verspreidt.

II. Of roode zoorte is de voorgaande gelyk, behalven dat men aan de bladeren roode ribben ziet, en aan de knien ook wat roodagtigs. De bloem is bruinder, en heeft zoo lange lellen niet, het zaad als 't voorige. De bladeren met roode ribben in de banden geveeven verwen rood.

Naam. In 't Latyn *Folium tinctorum*; in 't Maleits *Daun benang*; in het *Amboins*, op *Loehoe Mehuaul*, dat is rood *Oebat*; op *Leytimor Aylou aha*, een gemeene naam met de voornoemde *Brunelle* over een komende. Op *Macasser Anruda*.

Plaats. Het wast in 't wild, aan de waterkanten, en onder ligte ruigten, 't werd ook in de tuinen geplant, daar 't zig zeer wild uitbreidt, met zyn lange ranken, nieuwen struiken formeert, met de ingewortelde knien.

Gebruik. De roode zoorte is meest in gebruik, om 't witte *Katoen* en *Gaarn* rood te verwen, als men 't met de bladeren en wortelen van *Nenu* kookt, dog men moet de bladeren van *Leha* daar by doen, zoo verwenze vaster rood dan *Sappan Hout*, en de kleedjes daar mede geveert verbleken zoo ligt niet door den zweet, welke hooge couleur men eigentlyk *Beram* noemt, tot welken einde het by weelen, inzonderheid by de *Macassaren* in hunne tuinen gebavert werd. Die van *Bonoa* en *Oost-Ceram* verwen daar mede ook de groote bladeren van *Rune*, die zy gebruiken aan de tomtommen en toedongs, maar als dan moet men in de plaats van *Nenu Sappanbout* nemen. Den sap der bladeren in ligte wonden gedruipt, die men in 't bosch krygt, en een blad daar over gebonden, geneest dezelve.

Het verwen van 't *Gaarn* geschied aldus, neemt de bladeren van beide voornoemde zoorten, van alderlei roode *Brunelle*, en omtrent half zoo veel bladeren van *Leha*, kleingekapte schorze van *Nenu* wortelen, stoot het alles klein, doet wat water daar op, en het witte *Gaarn*, dat even water daar over gaa, laat het aldus twee of drie dagen slaan weken, droogt als dan het *Gaarn* in de zonne. Het ander in de zonne warm gemaakt, kleinst door een doek, kookt het gaarn in dit geveerde water op, droogt het wederom in de wind, en spoelt het ten laasten af in brak water, en droogt het nog eens, zoo is het klaar.

G 2

De

Depurata ista *Rune* folia eodem macerantur modo per binos tresve dies in confusis foliis, sed loco Nenu Sappan Lignum si fumatur, coquuntur, & ad ventum exsiccantur.

Tabula Vigesima secunda

Ad Figuram primam exhibet *Folium tinctorum*.
Figura secunda *Bungum* exhibet *marem*.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

Bungum. Bungo bungo.

Bungum adfines est etiam priori, ut & *Gendarussa* femine supra libro sexto descriptæ, cum qua sæpe confunditur, dividiturque in marem & feminam.

Primo. *Bungum mas* proxime foliis suis convenit cum *Sajor bajang*, hæc vero sunt angustiora, acutiora, glabriora, & firmiora, bina sibi opposita, caules emittit virides & quadrangos, in articulos distinctos, quorum ora parum acuta sunt.

Folia subtus gerunt plures protuberantes & obliquas parallelas costas, atque inferius illa angustata sunt, longiusculis insidentia petiolis, cruciatim posita. Juniora folia quinque pollices longa sunt, binos lata, seniora angustiora sunt & crassiora, oris æqualibus, caules in vertice gerunt quadrangos & acuminatas spicas pyramidatas, binas ac tres simul provenientes, media autem semper longissima est, atque composita sunt ex simplicibus, pallide virentibus foliolis seu squamulis, arcte sibi inpositis, quæ sensim dehiscunt, & flosculos exhibent albos & concavos, tandem tota spica fumeum contrahit colorem, ac decidit, in qua semen aliquando reperitur pusillum.

Inferiores caules terræ parum incumbunt, ac fibrillas emittunt, reliqua vero pars sese erigit, ac fruticulum format elegantem, ulnam circiter altum.

Secundo. *Bungum femina*, altior fruticulus est, multos emittens tenues, & ample extensos laterales ramos, tres quatuorque pedes altos, infra rotundos, supra ad bina latera sulcatis, in amplos articulos distinctos, lignosos, & culmum crassos.

Folia bina sibi opposita sunt & cruciata, ex alis suis alia minora, vel laterales ramulos emittentia, inæqualis magnitudinis, sed cuncta sunt similia illis *Bajang*. Inferiora quatuor & quinque pollices longa sunt, tres transversales digitos lata, longis insidentia petiolis. Ipsorum costæ rariores sunt quam in prioribus, & magis oblique decurrunt, suntque illa porro tenuia, flaccida, intense viridia, & superiore parte parum rugosa, seu vagis ac vix notabilibus pilis hirta. Contrita ingratum præbent odorem ac saporem instar *Gendarussæ*. Rami ejus quam irregulares crescunt, & per flagella aliis incumbunt fruticulis.

Flos solitarius brevi insidet pedunculo ex alis foliorum proveniens, seu parum in ipsorum sinu decumbens, brevissimo in pedunculo viridi insidens caliculo barbato, cui flos longo tubo instructus insidet, illi Jasmini similis, superius in quinque petala distinctus, quorum tria inferius, & bina superius locata sunt, albicantia, in inferioribus vero ad internam partem aliquid purpurei conspicitur, & in centro longum erigitur albumque filamentum, quod post floris lapsum capitulo seu fructui insidet, qui magnitudinem obtinet fructus Capsici minoris, cymbali formis, ex rotundo nempe planiusculus, ac bifidus, cuius superior pars latissima est, atque ab utraque parte linea distinctus, juxta quam maturus dehiscit, intus in quatuor cellulis longiusculum locatur semen, ac quodvis segmentum hamum gerit, quo alteri necitur, fere uti supra dictum fuit de *Ophiocolla altera*. Radix tenuis est, ample sese dispergens.

Nomen. Ambas has herbas Latine voco *Bungum marem*, ac *feminam*; Malaice & Macassarice *Bungo bungo*, primam *Lacki lacki*, alteram *Parampuan*; Amboinice in *Leytimora Aylouba puti*, nomen commune cum *Brunella alba*.

Locus. Ambæ crescunt in desertis hortis, ad ripas fluminum planas, vel in siccis *Sagus* silvis.

Ufus

De voornoemde schoon gemaakte *Rune* bladeren, weekt men op de zelve manier, twee of drie dagen in de gestamp- te bladeren, dog in plaatze van Nenu het Sappanbout nemende, kooktze daar na op, en droogze in de wind.

De twee en Twintigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het *Verwers* blad.
De tweede Figuur wyft aan de *Bunge*-plant het *mannetje*.

SEVEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

De Bunge-plant.

Bungo Bungo heeft ook gemeenschap met het voorgaande, als ook met *Gendarussa* het wyfken, boven Lib. 6. beschreeven, waar mede het dikwils geconfundeert wort, men verdeelt het in manneken en wyfken.

I. Bungo bungo het manneken komt met bladeren, de *Sajor Bajang* naast, dog deeze zyn smalder, spitzer, gladder, en styver, twee en twee tegens malkander, het schiet op met groene vierkante steelen, ook in leden verdeelt, en de kanten zyn wat scherp.

De bladeren hebben van onderen veele uitstekende, en schuinze paralelle ribben, en naar agter loopen ze ook smal toe, op langagtige steelen in 't kruis. De jonge zyn vyf duimen lang, twee breed, aan de enden zyn ze smalder en dikker, met evene kanten, de steelen op bunnen top dragen vierkantige en toegespitste aairen, als *Piramiden*, twee en drie by malkander, dog de middelste is altyd de langste, van enkel licht-groene blaadjes of scub- bekens gemaakt, dicht op malkander sluitende, dog met ter tyd gapenze wat, en dan kykender kleine witte bolle bloempjes uit, eindelyk werd de geheele aaire rook-verwig en valt af, daar men zomtyts klein zaad in vind.

De onderste steelen leggen ook wat op de aarde en wortelen in, dog de rest regt zig op, en maakt een welgeschikt struikje, omtrent een elle hoog.

II. Bungo bungo 't wyfken, wert een hoogere struik, met veele dunne, en wyd uitgebreide zyde-takken opschietende, tot drie en vier voeten hoog, beneden rond, boven aan de twee zyden gevorent, in wyde leden verdeelt, houtagtig, en een stroobalm dik.

De bladeren staan ook twee en twee tegens malkanderen, en in het kruis, uit baaren schoot andere kleinder of zydetakken uitgevende van ongelyke grootte, dog alle die van *Sajor Bajang* gelyk. De onderste zyn vier en vyf duimen lang, drie dwersvingeren breed, op lange steelen zig verdeelende. Hunne ribben zyn weiniger dan aan 't voorige, en lopen schuinzer, voorts dun, slap, hoog-groen, en aan de bovenste zyde wat ruig, of met ydele, en pas kennelyke baartjes bezet. De gevreeven hebben ook een onlieffelyke smaak, en reuk als *Gendarussa*. Deeze takken wassen zeer ongeschikt, en wegens baare ranken leunen op de naaste ruigte.

De bloem staat enkeld op een kort steeltje, uit den schoot der bladeren, of een weinig in der zelve geute rustende, op een zeer kort steeltje, in een groen kelkje van baarden gemaakt, daar op staat een langbalzige bloem, als een *Jasmy*n, boven in vyf blaadjes verdeelt, waar van drie aan de onderste, en twee aan de bovenste zyde staan, alle wit, dog aan de onderste ziet men binnen iets purper, en in de midden staat een langen witten draad, die na 't afvallen van de bloem op den knop staan blyft. Hier uit wert een vrugt, in de grootte als een klein *Ritsje*, gefatzioneert als een veedel, te weten, uit de ronde platagtig, in tweeën verdeelt, waar van het bovenste deel het breedste is, en ter weerzyden over den buik een ribbe, of linie, langs de welke zy ryp zynde in tweeën splyt, binnen in vier celletjes ziet men een langagtig zaad, en ieder belft heeft een krom baakje of tand, waar mede het in de andere belft schiet, schier gelyk boven gezegt is van de *Ophiocolla altera*. De wortel is dun, en wyd verspreidt.

Naam. Beide deeze Kruiden noem ik in 't Latyn *Bungum mas* & *Femina*; in 't Maleits en Macassar *Bungo bungo*; het eerste *Lacki lacki*. Het tweede *Parampuan*; in 't Amboins op *Leytimor Aylouha puti*, gemeen met de witte *Brugnelle*.

Plaats. Beide wassenze in verlatene tuinen, en aan vlakke oevers van rivieren, of in drooge *Sagebossen*.

Gebruik.